

A MAGYARSÁG ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM JELLEGE.

A magyar fajról, nemzetről, államról s ezeknek megfelelően a faji gondolkodásmódról, nemzeti eszményekről, állami intézményeinkről való tapasztalataink egyetlen tételben foglalhatók össze: a magyarság összességében, alapvonásaiban *arisztokratikus* jellegű. Ezt az arisztokratikus jelleget több tényező összehatása és ugyanezen tényezők *folytonos* hatása hozta létre. Az ősmagyarság északibb vidékéről húzódott délfelé, de azután is, mikor itt, Európa közepén megtelepedett, megőrizte azokat a jellemvonásokat, amelyekkel a sok évszázados küzdelmes élet fölruházta. Az északibb vidékeken a megélhetésért folytatott állandó küzdelem, (ha a sanyarú természeti és politikai viszonyok lassankint el nem nyomják, vissza nem fejlesztik az embert, mint északi nyelvokonainkat a vogulokat és osztjákokat) harciasná, önálló és független természetűvé teszik az illető fajt vagy nemzetet. Lamprecht szerint az individualizmus a germán faj egyik jellemző tulajdonsága. Ezt a faji vonást a germánok jórészt északibb elhelyezkedésüknek köszönhetik. Az önállóság és függetlenség érzete arisztokratikus hajlamokat virágoztat ki s ha visszapillantunk a történelembé, nem véletlen, hogy éppen az északibb fekvésű államalakulatok között találjuk az arisztokratikus monarchiák többségét. A déli államalakulatok a két látszólagos véget, de alapjában igen közeli rokonság szerint igazodva inkább a demokratikus királyságok (Szerbia, Bulgária, új Görögország, a mai Olasz- és Spanyolország), a demokratikus köztársaságok (a régi Görögország) s az abszolutisztikus monarchiák (Törökország, Perzsia, Assyria, Babylonia, Egyiptom) formáját veszik fel.

Nyelvünk igen tisztán mutatja, hogy a magyarság egy vadászatot és halászatot űző ugor s egy nomád pásztor-kodást s ezt kiegészítőleg földművelést űző, lovas török részből alakult ki; valószínűleg Kelet-Európa nagy síkságain. Az ősmagyarság önállóságra és függetlenségre való hajlamait csak tetézték e foglalkozások. Hogy a vadászatot és a nomád pásztor-kodást űző népek harciasak s önállóságra, függetlenségre törekvők, nem kell bővebben bizonyítanunk, a sok közül csak Közép-

Ázsia nomád népeinek és Belső-Brazília indián törzseinek példájára utalunk. A vadászat maga is a harcnak egy neme s egy vagy kevés ember önálló vállalkozását kívánja. A nomád pásztorkodás akár a nyáj őrzésében s a lelegelt terület folytonos változtatásában nyilvánul meg, akár csupán a rablókalandra egyesülő egyének vagy csoportok spontán vállalkozásaiban, inkább csak a törzsi köteléket engedi meg, nem pedig a már letelepedett törzsek kevesebb egyéni függetlenséget adó államszerű egyesülését. Az ősi halászat szintén nem volt békés foglalkozás. Vogulosztják nyelvokonainknak, akiknek főfoglalkozása a halászat, énekei tele vannak a folytonos küzdelmekkel, hősi harcokkal. A folyókban és mocsarakban bővelkedő Magyarországon a szinte a legújabb időkig szívesen halászó magyarnak éppen így küzdelmes volt az élete s nagyobb izoláltságot, önállóságot, a társas élettől való erősebb elszakadást kívánt.¹

A magyarság negyedik ősi foglalkozása, a földművelés, amely a hazai földön (Szt. István korától kezdve) a többi foglalkozás rovására lassankint terjeszkedett, ha mind fokozottabb letelepültséggel és békésebb étellel járt is, extenzív voltánál fogva szintén izoláltságra, önállóságra nevelt. És ha később a birtokok kissé elaprózódtak is, közép- és nagybirtok-rendszerünk, a valódi városok erős hiánya inkább csak elősegítették ősi jellemvonásainkat, független, egyéni életre törekvésünket, arisztokratikus hajlamainkat.²

A magyarság legáltalánosabb vonásai amíg egyfelől irányt szabtak a nemzeti jellem kialakulásának, másfelől reányomták

¹ A pásztorkodásra és halászatra nézve v. ö. Györfly I. Nagykunsági krónika. Karcag 1922. 5. 1. „Nagyapáink, szépapáink nem voltak földműves emberek. Szántottak, vetettek ugyan, de csak annyit, amennyi kenyérnek éppen elég volt.“ „A hol máma zöld akácok között apró tanyák fehérlelenek, ott a kövér-füvű legelőmezőkön címeres szarvú fehér marhák rázták a kolompot. Ahol a legelő szárazabb szikesbe csapott át, apró tippánós füvét juhnyájak borotválták. Ahol a lábnyom vagy szekérút belevezetett a haragos zöld rétbe, ott a konda bányászott. Ha a nyári forróság perzselte a mezőt, bevették a jószágot a rétbe, p.hol még mindig talált harapnivalót.“ 31. 1. „A rétes emberek halászó, vadászó, honfoglaló őseink utódai voltak, akik a Sárréten, tehát annak a Kunságba átnyúló részén is, mint halász, csikas, rákász, pákász, vadász, darvasz, solymász, békász, méhész és piócaszedő «élelmeskedtek»“ „Nem függetleníthették magukat az emberi társadalomtól, mint a «szilaj pásztorok», de mégis csak akkor érezték jól magukat, ha templomi harangszó helyett a bölömbika szavát hallgathatták, ha szekérút helyett a hajócsapáson haladhattak.“

² V. ö. Hóman Bálint: A magyar városok az Árpádok korában 76. 1. „Tatárjárás előtti városaink, mint egyébben, úgy építési módjukban sem nagyon különbözhetek a falvaktól.“ — A tatár és török pusztítások viszont még a faluk számát is megritkították. Hódmezővásárhely határában, számtalan tanyái helyén régente 30 falu foglalt helyet. Ma is Csonka-Magyarországon városnak nevezhető hely Budapesten kívül csakis Pécs, Győr, Szombathely Sopron, Miskolc, a többi nagyobb hely Szeged, Debrecen, Kecskemét. Hódmezővásárhely, Békéscsaba, Nyíregyháza, Székesfehérvár, Makó, Szentés) városba alighogy lendülő nagy falu!

bélyegüket a jellem két legáltalánosabb megnyilatkozására: a tudatos, nagyvonalú ténykedésekre és az érzelmi élet apró vibrációira. A nemzeti jellem *tudatos* oldala az általános államforma tényeiben: az intézményekben s azok formáiban realizálódott. Az alkotmányosság nálunk és Angliában nyilatkozott meg legelőször pregnáns formában (magna charta, aranybulla), hogy lassankint felnőjön mind nagyobb szabású, arisztokratikus jellegű szervezetté s hogy végül a szerencsésebb Anglián át mintául szolgáljon Európa összes államainak. Ez az alkotmányosság, — ahol nem torzul el s nem válik inkább csak külső formává, mint a déli országok legnagyobb részében — a nemesi (helyesebben nemzeti) középosztálynak biztosítja az állami hatalom gyakorlását. A választott vagy akceptált fejedelem az arisztokratikus alapokon megkonstruált államban csupán „*primus inter pares*“, aki, hogy hatalmát megtarthassa, kénytelen szövetségeket keresni, az uralkodó középosztály kereteinek figyelembe vételével ugyan, de mégis annak hatalma ellenére. Ez a magyarázata nálunk az udvari emberek, a királyi jobbágyok, a papság, az idegenből jöttek, a városi polgárság dédelgetésének, méltóságokkal, birtokkal, nemességgel, privilégiumokkal való felruházásának. Az államban uralkodó arisztokratikus középosztálynak kezdetben ők az új, demokratikus elemei s a fejedelem szövetségesei, hogy azután a központi hatalom gyengülésével mindinkább fölvegyék annak az osztálynak a tulajdonságait, amelybe beleszármaztak; az egyéni hatalomra, függetlenségre törekvést, a központi hatalommal szemben állást, az arisztokrácia természetes fejleményeként az oligarchikus hajlamokat. Ez a középosztály megőrzi, sőt jellegzetessé fejleszti a nemzeti tulajdonságokat: a harciasságot, a saját jogai, függetlensége féltékeny őrzését, a becsület, az adott szó szentségét, az alkotmányhoz, a fennálló intézményekhez s ezen át a fejedelem személyéhez, való hűséget, a tekintélyek iránti tiszteletet, amelyek mind arisztokratikus jellemvonások. Tipikussá fejleszti ez az osztály azokat az apróbb“ kedélyi vonásokat is, amelyekben az északiak arisztokratikus jellemvonásai főként az állattenyésztők jellemvonásaival keverednek, s amelyek oly könnyen válnak hibákká: a büszkeséget, rátartosságot, az, elbizakodottsáig menő önbizalmat, a vitézséggel kapcsolatosan a virtuskodásra való hajlamot, a hirtelen föllobbanó lelkesedést, s a nyomában járó teljes elernyedést. Ugyanígy jellemvonásai, hogy az egyéni kitűnés keresésének formai egyenértékéként a ruházatban, címben, rangban való megkülönböztődést keresi, s csupán magával törődik, de ez az önzése nem zárja ki a közös nemzeti eszmények iránti önzetlen önfeláldozást. Így válik lehetségessé, hogy ugyanaz a magyar, akinek egyik jellemző tulajdonsága az egymással való folytonos versengés, mikor a haza, az alkotmány, a

nemzet, a fejedelem léte veszélyben van, éppen ezekhez való hűségénél s tüzes, lelkes természeténél fogva hatalmasan összetart.³

Az északibb származású, arisztokratikus hajlamú, vitézkedő magyar nemzet itteni helyzetében is évszázadokon át folytonos küzdelmek között él és csak lassan enged az ősi halászat, vadászat, állattenyésztés rovására a földművelés békésebb, csendesebb foglalkozásának is. Annál váratlanabban érték a XVIII. és XIX. századnak számára rendkívül újszerű, demokratikus eszméi, amelyek Európa nyugati államaiban fejlődnek ki és pedig a Francia-, Angol- és Németországban hosszú évszázadok folyamán mind nagyobb mértékben fellendülő és térfoglaló ipar és kereskedelem következtében. Természetesen a városok polgárságának jut a túlnyomó szerep az ipar és a kereskedelem és velük a demokratikus jellem és eszmék kifejlésztésében. A demokratikus jellem ha nincs is abszolút ellentétben az arisztokratikus gondolkodásmóddal, jellemmel, intézményekkel — mert hiszen az emberi karakter végeredményben mindig azonos — mégis a különbségek jóval nagyobbak közöttük, mint a hasonlóságok. Olyan társadalomban, ahol az iparral és kereskedelemmel foglalkozók már hosszú idő óta benne élnek egy nagyobb műveltségű, régi kultúrájú társadalomban és annak integráns részeit képezik, eltűnnek az éles különbségek. Az eredeti jellemvonások egyrészt letompulnak, másrészt az illető kultúrközösségnek olyan vonásai nyomulnak előtérbe, amelyek esetleg szöges ellentétben vannak az iparral és kereskedelemmel foglalkozók jellemvonásaival. A holland és az angol kereskedő például igen jó hazafi, pedig a nemzeti érzés nem eredeti járuléka a kereskedői foglalkozásnak. Amikor tehát a következőkben leírjuk az iparos és kereskedő jellemvonásait, avval nem azt mondjuk, hogy ezek a vonások adott esetben föltétlenül meg is vannak, hanem csupán annyit, hogy bizonyos jellemvonások fölvételére az iparral és kereskedelemmel foglalkozók határozottan hajlandók.

Amíg bizonyos foglalkozások a harcias hajlamokat segítik elő, addig az iparral és a kereskedelemmel való foglalkozás a *békéseket*. A városi polgárság két főfoglalkozása, az ipar és kereskedelem, nem folytatható, a velők járó vagyonosodás megakad, ha a harcok és villongások minden pillanatban zavart okoznak.

³ „Széchenyi a magyar jellemben ezeket a vonásokat tartja kiemelkedőnek:

I. a magyar testi és lelki tehetségeit s tulajdonságait sajátjait szerint fejti ki; életét személyiségéhez s körülállásihoz alkalmazza; önálló s önállóságra törekszik; önbecsérzete előtte az első; férfias öntudata van; önérzetes, komoly, igazságos; bátorsága nem vakmerőség, hanem erkölcsi bátorság; a nemzeti közösséget, az egyesnek a nemzettel való egybeforrását mélyen érzi; nem a korlátlan egyéni függetlenség, hanem a társasági szabadság híve. De 2. a magyar ember előítéletek rabja s elbizakodott; civakodásra és széthúzásra hajlandó, nem szeret tudományokkal foglalkozni; az egyéni értéket túlbecsülve aristokrata, mások egyéniségét nem becsüli meg; vagyonával bánni nem tud“ (Az elemi népoktatás enciklopédiája, II. k. 349 l. Imre Sándor cikke a nemzeti nevelésről).

Az ókori vagy középkori városokban a villongásokat az uralomra törők s a hozzájuk állók aránylag kis csoportja idézik elő, a polgárság maga megriadva s a két párt közt ingadozva várja a harc végét, hogy azután békés foglalkozásai biztosítása végett nyájszerűen alávesse magát a győztesnek. Hogy a világháborúban s utána a defetizmus annyira úrrá lehetett a lelkeken, ahhoz a harcolók egyik kontingensének, az iparral és kereskedelemmel foglalkozóknak alapvető lelki diszpozíciója is hozzájárult. Az ipari munkás ugyan a békés viszonyok közt harcias elemnek tűnhetik fel folytonos osztályharcaival, ez azonban csak relatíve áll fenn, mert nem lelki szükségből harcias, hanem hogy saját jobblétét, csendes, tisztességes, megbecsült munkáját biztosítsa. Az iparral és kereskedelemmel való foglalkozás más tekintetben is különös jellemvonásokat hoz felszínre, amelyek azután érzetik hatásukat minden irányban, ahová az emberi egyén ténykedése elér. A békesség szeretete például együtt jár avval, hogy az iparos és kereskedő nem törődik vele túlságosan, alá van-e vetve másoknak, vagy sem. Az iparosnak és kereskedőnek épp ezért nincs elkülönült szabadság- és függetlenség érzete, illetve szabadságát, függetlenségét abban látja, ha a saját családjának kis körét, vagyonát, jólétét minél inkább gyarapíthatja, a jólétet biztosító foglalkozását minél intenzívebben folytathatja és *polgári* jogait *szabadon* gyakorolhatja. Az iparos és kereskedő tehát anyagi irányú individualista, aki intenzív érzelmeibe közvetlen hozzátartozóit is szorosan belefoglalja. Amennyiben békés hajlandóságai mellett meg tudja őrizni függetlenségét, önkormányzatát a hatalomra vágyó egyénnel szemben, hazafi volta aránylag még mindig kis térre szorítkozik: arra a városra, amelynek polgára. Az iparos és kereskedő tehát eredeti érzéseire nézve *municipialista*, a városához tartozást azonban éppen igen intenzív érzéseivel fogva, rendkívül élénken éli át. A városi polgár minden eszközzel, s ha kell fegyverrel is küzd jogaiért, büszke városa intézményeire, gazdagságára, hatalmára, fejlődésére s annak ékítésére törekszik. Éppen ezért a városi polgár honvágya intenzívebb bárki másénál, s Róma és Athén polgárai kétségbe vannak esve, ha száműzetnek városukból. Ugyanők városuk ékítésében versenyeznek a fejedelmekkel, akik egyrészt saját dicsőségükre, pompázó hajlamaik kielégítésére, másrészt városi polgárságuk kedvére emelnek fényes épületeket. Amíg azonban a fejedelem s az őt környező arisztokrácia a saját személyüket pompával, külső fényvel veszik körül, a városi polgár ruházatában, szokásaiban, háza külsejében egyszerű gazdagságát nem kifelé mutatja, hanem háza belsejében halmozza fel, s otthona kényelmére és egyben minden vagyona reális voltára törekszik. A francia arisztokrácia kastélyai a Loire mentén külső fényükkel pompáznak, míg ugyanazon időben a francia városok gazdag polgárainak házai

egyszerű külsejük. Hasonlítsuk továbbá össze a középkori lovagotthonok monumentális külsejét, hatalmas fogadó- és egyéb ter-
meit, pompás, de csekély kényelmet nyújtó belső berendezkedéseit az ipar és kereskedelem kapcsán előállt mai nagyvárosok praktikus, de gyakorta Ízléstelen külsejű bérházaival, csinos, de nem pompázó családi házaival, kis és alacsony szobáival, amelyekkel azonban a civilizáció összes kényelmi berendezkedése s a jobbmódú és modern városi polgárnál intim, izléses, sokszínű, de belső összhangot kereső otthon jár együtt. A kereskedelemmel és iparral való foglalkozás nyomában jár a szociális érzés kifejlődése is. Akinek létérdeke az embertársaival való folytonos érintkezés, aki üzletét nem folytathatja, ha üzlettársaival, rokonaival, barátaival kölcsönösen nem segítik egymást, abban az egyéni büszkeség és rá tartósság helyett a részvét, a társas együttérzés és sorsuk egyformasága folytán a másokkal való *egyenlőség* gondolata fejlődnek ki. Az egyenlőség *érzése* szüli, ott, ahol a városi polgárság az állam vezetője (pl. Athénben) a demokratikus állam formát, a demokrácia nem lévén más, mint sok, aránylag egyforma képességű és hatalmú ember közszereplése és uralnia. És végül még egy érzelemben találkozik az iparos és kereskedő, akár városi polgár, akár ipari munkás: a foglalkozásnak helyhez nem annyira kötött volta sokszor messze földről való emberekkel teremt intimebb érintkezést és ez elősegíti, hogy az iparos és kereskedő ember alapérzelmeiben többé-kevésbé internacionalista s hajlamos arra, hogy az összes embereket *testvérek* tekintse. Természetesen itt is, megvan a szegény és a jobbmódú ember érzelmi különbsége s ez utóbbinál inkább csak a nemzeti érzelmeik és érdekek iránti közömbösségben, a szegény ember-sors iránti pillanatnyi megindulásokban, szimpátiákban nyilatkozik meg ez a testvéri érzés és internacionalizmus, nem pedig az összes emberiség sorsa iránti hőbb érzelmekben és megfelelő akciókban.

Az iparos- és kereskedő-osztály a régi magyar társadalomnak tulajdonképp nem volt integráns része. Ha a központi hatalom kedvezett is a városi polgárságnak, a nemzeti társadalom belső tagjává az iparos- és kereskedő-osztálybeli csak a nemesi középosztályba való bejutással lett. Mégis amikor a polgári szabadság, az egyenlőség és testvériség hármasszeme Rousseau és más polgár doktrinerek által dogmákba szűrve Magyarországra kerültek, a XIX. század harmincas és negyvenes éveiben bizonyos társadalmi rétegeket befogadásukra már készen találtak. Mindenekelőtt a nagyvárossá akkor lendülő főváros polgárai és polgárosodó lakossága, azután az ifjúság, amelyben már sok a polgári elem és végül a nemesi és főúri osztály egy része, érzi és belátja, hogy a nemesség intézményén nyugvó régi Magyarországnak a nyugati államok mintájára át kell alakulnia s ősi

alkotmányát az új eszméknek, illetve az új, városi és polgári érdekeknek megfelelően kell kiegészíteni. Az új eszmék rohamos ársa az, hogy a magyarság mindig hajlamos volt a végletekbe menő érzelmekre s így a büszke rátartósságot, az ősi jogokhoz való erős ragaszkodást spontán nagylelkűség váltja fel, létrehozva a 48-as alkotmány változást, a jobbágyok felszabadítását s a polgári jogok széleskörű kiterjesztését. A 48 körüli és utáni események azután sok tekintetben mássá alakítják az eddig igen szilárd alapokon nyugvó, évszázadokon át kialakult magyar jellemet. Így az új eszmék nyomában járó reálisabb gondolkodás, a 40-es évek gazdasági reformjai nem csupán mind nagyobb és mind hatalmasabb polgárságot teremtenek, de rohamosan mássá formálják a vidék, képét is. A vasút lehetővé teszi a gabona elszállítását, a folyók szabályozása sok és kitűnő termőföldet szabadít fel, a bevetés nagyobb haszna miatt a legelők feltöretnek és sorra kerül a belvizek lecsapolása is. Alig egypár évtized alatt Magyarország képe teljesen megváltozik, s bár az új, földműves kultúrában a nivóra nézve a művelt nyugathoz közelebb lévő Dunántúl most is elől jár, az Alföld, különösen a Tiszántúl, a föld kitűnő termő volta miatt gyorsan eléri, sőt bizonyos tekintetben túlszárnyalja. A foglalkozás országszerte való gyors átalakulását nyomon követi a nemzeti jellem gyökeres átfarmálódása, amely annál gyorsabb s annál mélyrehatóbb, mert a földművelés, mint másodsorban való foglalkozás, eddig is hatott a nemzeti jellem kialakulására. A földművelés, ha könnyen és békésen összefér is az állattenyésztés, a vadászat és halászat foglalkozásaival s aránytalanul közelebb áll hozzájuk mint az ipar és kereskedelemhez, mégis sok tekintetben különbözik ezektől és speciális jellemvonásokat fejleszt ki. A földműves munkája röghöz kötöttebb, állandóbb természetű mint az állattenyésztőé, nap-nap melletti szorgosabb s a vetés és termés idején különösen szorgos munkát követel. Ennek megfelelően a földműves nyugodtabb, meggondoltabb természetű, vagyonát jobban megbecsüli, szorgalmas, kevésbé cifrázkodó, kevésbé könnyelmű s mulatozó. Viszont jóval önzőbb, a vagyoni különbségeket nagyon is számon tartja, gögös és kevésbé nagylelkű mint az állattenyésztő. A földművelő érdeklődése, fantáziája is jóval csekélyebb mint az állattenyésztőé, zárkózottabb és szóatlanabb, nem ér rá derűsen szemlélődni, csillagok járását figyelni, munkaeszközeit kifaragni, díszíteni, törődni a rajta kívül álló dolgok folyásával. Foglalkozása, elfoglaltsága hozza magával, hogy kevésbé szereti az idegent, a vendéget, kevésbé tudni vágyó, tanulatlanabb, foglalkozása módjaiban konzervatívabb, viszont ősi kultúráját, a régi kedves és szép szokásokat, viseletét könnyebben levetkezi. A letelepedett állattenyésztő szellemi központja a falu, míg a földművelő inkább a tanya felé húz, mert ez sajátja, reális vagyonának, földjének központja. Mialatt a negyvenes évektől

kezdve az Alföld tanyákkal hintódott tele, a tanyai élet az alföldi magyart nem csupán izoláltabbá, a falutól jobban elszakadtá, kevésbé kultúráltá, de ridegebbé, a föld miatt szomszédai iránt irigyebbé, gyűlölködőbbé, viszálykodóbbá is tette.

A jobbágyság felszabadítása s a földművelés nagy hozama a népet, a kisgazdát jobbmódúvá, eddig-i elég laza, a jogok hiánya miatt eléggé ki nem alakult karakterében mindinkább megkötötte s határozottabbá tette, de ugyanakkor a magyar nemzet eddigi derekát, jó és rossz tulajdonságai legfőbb hordozóját, a birtokos nemesi középosztályt vagyoni tekintetben kissebbítette, eddigi határozott karakterében megbontotta. A felszabadított jobbági telkek úrbéri váltságát a nemesség nem kapta jókor kézhez, az 50-es és 60-as évek passzív alkotmányvédelmében pedig erősen visszahúzódott a biztos jövedelmeket adó közhivatalok viselésétől. A földbirtoknak hiába van nagy hozama, mert a termést pénztelensége miatt sokszor már lábán s olcsóbban kénytelen eladni. A bőség és pénztelenség teljesen bizonytalan váltakozása a földbirtokost öröklött könnyelműsége irányába még jobban sodorja s egymagában szép tulajdonságai, — például állat (ló és kutyá) kedvelése, vendégszeretete — erején felüli pompázásokba, négyes tartásba, nagy és költséges agarászatokba, folytorms mulatozásokba csapnak át. Soha annyi négyes, annyi vendégeskedés nem volt Magyarországon, mint az ötvenes és hatvanas években, mert a nemességnek a falura, a vidékre való visszahúzódása és a közös nemzeti sors folyton táplálja az együttlét keresését. 1867-ben, a kiegyezés idejében itt egy mindinkább szegényedő, jó tulajdonságaiból engedő középosztályt találunk s egy gyarapodó, de a nemzeti együttérzéstől távolodó földműves és csak másodsorban állattenyésztő kisgazda osztályt, amelyek együttesen képezik a nemzet tulajdonképeni zömét, de karakterben egymástól már igen távol állanak. Az új magyarság szöges ellentéteit kiélezve tükrözi azután vissza az első magyar proletár, a *kubikos*, aki a 40-es évek gazdasági átalakulása, a folyók szabályozásának munkálatai révén, a nagy uradalmakból álló Csongrád és Békés vármegye földnélküli parasztságából születik meg. Őt a nagy *haszon* helyett a *szükség* viszi arra, hogy a magyarság nagy, ki-kitörő energiáját földműves munkában aprózza fel s Európa legjobb földmunkása lesz. Nem lévén azonban saját földje, amely őt jellemében jobban megszilárdítsa, egyesül benne a földműves munkás szorgalma, a keresetét könnyen elherdáló régi magyarral.⁴

⁴ A régi magyart Szilasy Jánosi jól jellemzi a Nevelés tudománya c. könyvében (1823): „A magyar erkölcsére nézve egyenes szívű, nyilván szóló és cselekvő, az egyenességet szerető és követő, barátságos és vendégkedvelő; indulataira nézve bátor, tűrő, büszke; polgári gondolkodására nézve törvényes alkotmánya mellett buzgó, koronás fejedelmét józanul tisztelő, a törvény értelme szerint

A kiegyezés a 48-as alkotmány alapelveit követte és a törvényhozás a zsidóság emancipációjával még jobban kiterjesztette a polgári jogokat. Mi sem állta tehát útját annak, hogy a nin-* esetlenek a rohamosan fejlődő Budapestre tóduljanak, hogy itt az új állami berendezkedésekben s a megnyíló ipari és kereskedelmi lehetőségek terén, az egyenlőség, szabadság és testvériség megújult égisze alatt keressék boldogulásukat. Az elszegényedett nemesség tagjai az államhivatalok jobb pozícióit foglalják el, itt nyerve kárpótlást az alkotmány védelme körüli érdemeikért. A nemességnek vagyontalanabb, de ügyesebb, élelmesebb, műveltebb része — leginkább a Dunántúlról, a Felvidékről és Erdélyből jön fel és helyezkedik el a fővárosban, míg a vagyonosabb, kevésbé ügyes és nehezkesebb alföldi otthon marad s a megyei és vidéki városi jobb pozíciókat foglalja el. Ezzel az elhelyezkedéssel csak még jobban meggyöngül a magyar középosztály eddigi decentrális hatalmi helyzete s a vidék helyett a főváros az, amely, a most már jóval központibb helyzetű állami szervezetnél fogva is, átveszi a nemzet vezetését. A fővárosban egy új középosztály alakul ki, amelynek azonban csupán magját képezi a vidékről beszármazott vagy az államhatalomban való részvételtre a főváros felé tendáló és itt időző régi magyarság. Mert tisztességet és tisztességtudást, tradíciókat, értelmességet hozott ugyan a fővárosba, ezekkel a magyar nemesi középosztály minden hanyatlása mellett, még mindig ékeskedett, de tanultságot és szorgalmat már jóval kevesebbet, pedig az új és kiszélesült állami gépezetnek ezekre is nagy szüksége volt. Ha tehát öröklött jogainál, hatalmi súlyánál fogva a régi magyarság elfoglalta is a jobb állami és társadalmi pozíciókat, nem tudta, de 48-as szabadelvű műveltségénél fogva nem is akarhatta megakadályozni, hogy az általa be nem töltött állami és társadalmi pozíciókba s ezzel együtt a fővárosba kialakuló új vezető közép-

eránta engedelmes és hűséges; lelki tehetségekre nézve a tudományokra, művészetekre s mesterségekre nézve alkalmas.“

Az újfajta, már erősen kétfelé eső jellemvonásokat magába záró *alföldi* magyart viszont Arany János mutatja be legpregnansabban „Magyar Misi“ c. költeményében (Nagykörös, 1852).

„Világlátni, tapasztalni messze nem megyén,
Legföllebb a vásárokra, hogy tinót vegyen.“
„Esze is van neki annyi, mint akárkinek.
Tanulhatott volna ő, de gondola, minek?“
„Mint sebes tűz, a kezében munka úgy halad,
De henyélni jobban szeret barna hús alatt.“
„Katonának, háborúba menni vágya nincs,
De ha egyszer belekapott, bizony párja sincs.“
„Máskülönben jámbor ember, a légynek se vét,
De ne próbáld kissebbíteni a becsületét.“
„Agyonütne, ha elvinnél tőle egy kovát.
De egy szóért odaadja legszebbik lovát.“

osztályba új elemek vehemens erővel be ne tóduljanak. A hivatalokban szükséges rendszeres, aprólékos munkára az abszolutizmus alatt és előtt Ausztriából beszüremkedett hivatalnok-elem ittragadt tagjai és a nemzetiségi vidékekről származók szívesen vállalkoznak és mert ők elvégzik azt a munkát, amit a kényelmesebb fajmagyar-elem igen sokszor elhárít, lassankint nélkülözhetetlenekké teszik magukat s a háttérből szívós kitartásukkal mindinkább kiemelkednek. A tekintélyesedő apák azután egymásután juttatják a jobb emelkedést és jobb társadalmi pozíciókat biztosító hivatalokba fiaikat, akik apáik hivatalnok erényeit, szívós kitartását már otthonról hozzák magukkal. Az eredmény az, hogy egypár évtized alatt a hivatali pályákon s megfelelően a társadalomban a régi magyarság lassankint elveszíti feltétlen vezető szerepét.

A közéletnek mondhatni minden terén ugyanez történik. Mindenekelőtt maga a főváros, most már¹ az egész országot vezető társadalmában azokat juttatja vezető szerephez, akik kifejezik a városi polgár érzelmeit, jellemét, gondolatvilágát. A magyar városi polgár érzései 1848-ban a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméiben kulmináltak. Ez a gondolkodásmód azonban 1870 után összevegyül azzal a fokozottabb üzleti és kereskedelmi szellemmel, amely a város fejlődésével arányosan mind nagyobb mértékben jellemvonásává lesz a legtöbb nagyváros polgárságának. A nagyváros fejlődésével kapcsolatban ugyanis az ipar lassankint nagyiparrá lesz s mind merészebb *vállalkozók* kezébe koncentrálódik, az ipar terményeinek szétosztása pedig mind több közvetítőt és mind nagyobb pénzforgalmat, bankárt, tehát szintén *kereskedőt* kíván. Az ipar és kereskedelem egymásra utaltságánál fogva hajlandók vagyunk a két rokonfoglalkozásból fakadó jellemvonásokat össze vegyíteni. A *kereskedő* ember jellemvonásai akkor domborodnak ki előttünk legélesebben, ha szembeállítjuk az *iparos ember tulajdonságaival*.

Az iparos meggondoltabb, nyugodtabb természetű, lassankint igyekezik vagyont felgyűjteni és csekélyebb nyereséggel megelégszik. A kereskedőt viszont foglalkozása merész és élénk szelleművé teszi, mert árúit gyorsan kell forgatnia s a konjunktúrákat, a kedvező pillanatot rögtönösen kell kihasználnia. Ha szaktudása felületesebb is, de viszont a kereskedő látóköre nagyobb, mint az iparosé, mert sok mindennel kell üzletei megkötése közben foglalkoznia. A kereskedő tehát barátja minden modern találmánynak, eszmének s a tudomány vívmányainak is, nem csupán élénk érdeklődő szelleménél fogva, de mert belátja ezeknek reávonatkozó hasznosságát is. Amíg az iparos helyhez kötöttebb érzésű, a kereskedőt érdeklődésének nagyon is tág köre, sokszor messze tájakra kiterjedő üzleti, esetleg családi összeköttetései, nem csupán internacionalista hajlamúvá teszi, hanem egyenesen anacio-

nalista, nemzetfölötti hajlandóságokat nevel benne. De viszont másfelől a kereskedő egyik főhordozója a nemzetek összetartozásainak, a különben egymástól igen távolálló individuumok egyetlen emberi közösségbe való kapcsolódásának.⁵ Amíg így a kereskedő érzelmei nagy extenzitásra képesek, addig intenzív érzelmekkel csakis saját közvetlen családtagjai iránt bír — de ezekkel szemben annál inkább — s közte és alkalmazottai között ritkán fejlődik ki az a patriarchális viszony, ami, különösen régente, az iparos és segédei között kifejlődik. Nem lévén olyan megállapodott erkölcei, mint az iparosnak, a kereskedő inkább a pillanatban él s könnyen élvezethajhászóvá lesz. Értelmi tekintetben, minthogy foglalkozása közben folyton látja az élet sokféleségét, bonyolultságát, amellyel szemben csakis eszére, erős akaratára s ügyességére támaszkodhat, a kereskedő 1. *racionalizáló* hajlamokkal bír, 2. a való élethez erősen hozzá lévén kötve, *pozitív*, sőt *materialisztikus* fölfogásra hajlamos, 3. a sokféleségben nem tudja a dolgok összefüggését meglátni s inkább a dolgok különbségeit figyeli meg s a mindenséget vagy a dolgok nagyobb tömegét átfogó erkölcsi eszmékkel szemben igen hamar szkeptikus. Az iparosban még távolról sincsenek meg ily mértékben ezek a hajlamok s éppen ezért vallásos érzésű: hódol a mindenség összefoglaló eszméjének.

Az új, az iparosság árnyékában mindinkább előbbretörő kereskedői szellem mind jobban és jobban uralomra jut Budapestnek most már az egész országot határozottan vezető társadalmában. Érezhető ez mindenekelőtt a jogi élet terén. Az alaprétet itt is a régi nemesség tagjai képezik, hiszen a magyarság jog és alkotmány szerete magával hozza a joggal és a közpolitikával való intenzív foglalkozást. A bírósághoz a kiművelődő földműves-osztály tagjai is nagy szeretettel vonulnak be, mert vonzza őket a jogélet a maga konkrétébb, a vagyoni viszonyokhoz és így az ő reális gondolkodásukhoz is közelálló voltával. Hozzák magukkal ugyanazt az erényt, ami megvan a földműves-osztályban, de hiányzik a régi magyarságból, a kitartóbb szorgalmat. A józan, higgadt, belátó ítélkezésre való hajlamot mindkét magyar! rétegnél megtaláljuk, erről már múltjában is méltán híres a magyar bíróság, de ugyanez a bírói kar a tanultságot, a könyvtudást inkább a hazai vidéki német városoknak a joggal már rég szívesen foglalkozó rétege útján nyeri. Ugyanekkor azonban a főváros polgársága is mind fokozottabb mértékben tolul a speciálisan jogászira, a bíróira, de még inkább az ügyvédi pályára. Legfőbb oka ennek a főváros hatalmasan fejlődő ipara és kereskedelme, mert a velük

⁵ A nemzetek összetűzésének másik nagy hordozója a közös *vallás*. A nemzetfölötti érzések akkor a legerősebbek, ha a közös foglalkozás és a közös vallás-összeesnek, így a nagyrészt kereskedést űző zsidóságban.

járó bonyolultabb életviszonyok mind jobban és jobban megkívánják a jogi tudás állandó segédkezését. A vidéki német polgári elem helyfoglalása a magyar jogászvilágot karakterében inkább csak kiegészítette, neki mélyebb, tudományosabb alapot adott. Igaz ugyan, hogy a kiélezett eszmék (különösen az egyenlőség, szabadság és testvériség eszméi) iránti polgári hajlamok ezt a jogi tudományosságot sok általános érvényűnek látszó racionális elemmel vegyítették a régi magyar józan, a konkrét viszonyokkal jobban számoló jogász felfogás rovására. A nagyvárosi polgárságnak a jogász pályákra való benyomulása azonban nem csupán a racionális gondolkodást erősítette, de a nemzeti szempontoktól mindjobban távolodó, egyoldalú életfölgóást is. Az új életfölgóásnak egyik föltűnő jele az 1878-ban elkészült büntetőtörvénykönyvünk, amely nemzetfölgótti racionális eszményekből indulva ki, a polgári, igen egyoldalú érzelmek érvényesülésének tág teret enged s az ipari és kereskedemi léttel kapcsolatos bűnözéseket enyhén bírálja el, de ugyanekkor nem számol a magyar alföldi ember jellegzetes tulajdonságaival s a virtuskodásokból, verekedésekből stb. származó bűnözéseket rendkívül szigorúan bünteti. Nem találunk ilyen eltolódásokat a magánjog terén, amely közvetlenebb, konkrétebb voltánál fogva mindig közelebb állót a nemzet szívéhez, de hovatovább itt is előtérbe nyomul az általános, nemzetfölgótti szellem s polgári törvénykönyvünk tervezetében az idealisztikus felfogás uralkodik s a tervezet indokolása finom elemzésekkel van tele. A szintézis helyett az analízisre, a konkrét, a nemzeti helyett az absztraktra, általánosan emberieknek látszó eszmékre való hajlam — amely a jogtudomány terén oly finom elméket termelt ki nálunk, aminők Plósz, Groschmid és Concha — bizonyos fokig elősegítette, hogy a további nemzedék önkéntelen vonzódást érezzen s közeledjék azokhoz, akik kereskedői családokból származva ezt a hajlamot egyenesen nemzetfölgóttiságba, szélső racionalizmusba, materializmusba, ad absurdum menő finom kiélezésekbe játszották át. Ilyenek voltak a Huszadik Század körül csoportosulók: Pikler, Jászi és számos társaik. Jogi társadalmunkban és tudományosságunk terén mindinkább előtérbe nyomul a felületesség s az ötletesség, a finom kihelyezések, paradoxonok keresését, a még nyelvben is különcködést összetévesztik az eredeti, mély szellemmel s könnyedén mindjárt zseniálisnak kiáltják ki. Az alaposabb tanulmányokat kívánó államtudomány helyett a szociológia lesz jogi társadalmunk divatos tudománya és szinte hemzseg a sok fiatal „zseniális” szociológus. Nemzeti életünknek épp abban a részében látjuk beállani e változást, amely három állam jogászunk: Széchenyi, Kossuth és Eötvös révén, a nemzeti jellem egységének korában, oly pompázó virágzásra tudott jutni s amelyet régente a nemzet

természetes hajlamainál fogva, méltán és büszkén mondhattunk kitűnőleg magyarnak!

A jogéletnek a nemzeti étellel nálunk a szokottnál még szorosabb kapcsolata folytán közpolitikánk terén is a kereskedői szellem kezd mindinkább érvényesülni. A régi magyar jogászai és politikai élet a fennálló konkrét viszonyok folytonos mérlegelésén nyugodott. Megtanította erre a magyarságot az idegen hódítókkal s az idegen uralkodóházzal való évszázados küzdelme is, amely kényszerítette, hogy ősi jogait föl nem adva, becsülettel kiegyezzen a hatalmasabb ellenféllel. A 70-es évektől kezdve azonban a magyar társadalom mind kevertebb volta miatt osztályszerű elvek és érzelmek kezdenek uralkodni egész politikai életünkön. Az Alföld magyarsága szigorúan ragaszkodik a 48-as függetlenségi eszmékhez és alkotmányhoz, mert ezek őt földhöz és politikai hatalomhoz juttatták. A parlamentbe tehát azokat küldi, a társadalmi vezető pozíciókba azokat helyezi el, akik velük egy-érműek, mert közülük nőttek ki, vagy azokat, akik a nép érzelmeihez hozzá tudnak férközni, nem egyszer a vidéki társadalomban mélyebben nem gyökerező fővárosi ügyvédek. A „48-as eszmék” szigorú követése a függetlenségi harccal való kapcsolatuk folytán az uralkodóházzal meg nem alkuvó intranszigenz magyarság képviselőivé lesz. Vele szemben az 1867-es kiegyezés hívei a mérsékletet hangoztatják s a másik felfogást követők szemében a megalkuvásnak s a vele járó jólétnek kifejezőiként szerepelnek. A nemzet új zömének érzelmeivel szemben az uralmon levő kiegyezési párt csakis úgy tudja uralmát fenntartani, hogy alig egypár év múlva külön kiegyezést köt az ellenzék mérsékeltbb részével s az uralmat ezekkel egyesülve tartja fenn továbbra is. Az összeolvadás után a kisebb, de harciasabb, hatalomvágyóbb és életrevalóbb rész veszi át a vezetést, s a Deák-párt és hívei, a régi magyar viszonyokban még erősen gyökeredző felfogásukkal, háttérbe szorulnak Tisza Kálmánnal és híveivel szemben. Az új hatalmi alakulás emberei, mint fiatalos, fogékony emberek, vonzódnak ahhoz a világszerte s különösen a győztes Németországban uralkodó felfogáshoz, mely szerint egy ország boldogulásának és virágzásának első feltétele a nagyipar és a nagyobbszabású kereskedelem. Ezeknek nagyarányú fejlesztése kettős súllyal esik tehát latba. Természetesen az irányzatnak megfelelően fejlődnek tovább a kor általános eszméi is. A kereskedői életfelfogás és eszmevilág azonban nálunk — nem úgy, mint a nyugati országokban, ahol az évszázados lassú fejlődés az egyes foglalkozási ágak közt egyensúlyt teremtett — a 70-es években még határozottan idegen s a nemzeti karaktert ha részben továbbfejleszti is, rohamos átfoglalásával az eddiginél még jobban szétbontja. Az egyenlőség, szabadság és testvériség eddig uralkodó eszméi akként magyaráz-

tatnak, hogy nincs különbség azok között, akik a magyar nemzet tagjai vagy azok óhajtanak lenni s e keretben mindenki szabadon és elsősorban tehetségei szerint érvényesülhet. A szabad verseny i kitűnőleg kereskedői gondolatának úgy a gazdasági életben, mint a nemzet szellemi életében való érvényesítése azután utat nyit nem csupán az iparos és különösen a kereskedő polgárság rendkívül gyors gazdagodásának, de nagyobb szabású hatalmi és szellemi térfoglalásának is.

Mindenekelőtt érvényesül az állami és társadalmi berendezkedések egész vonalán a *centralizálás*, amely kitűnőleg az ipar és a kereskedelem velejárója. A centralizmus előfeltétele ugyanis valamely ipari és kereskedelmi gócpont, valamely nagyobb város, amelynek érdeke, hogy minden gazdasági és hatalmi szál ott fusson össze. A fejedelmi vagy állami centralizmus rendszeren csak nyomon szokta követni ezt az irányzatot, amikor székhelyét egy-egy nagyobb városba teszi, hogy így a hatalom elsősorban az ő kezében legyen.⁶ Hovatovább minden a fővárosba koncentrálódik. Az ipar és a kereskedelem hatalmas arányokban fejlődik ki, itt adódnak a legjobb munkaalkalmak, ide futnak az összes vasutak, itt vannak az összes fontos hivatalok. Budapesten van minden fény, gazdagság, nagyszerű paloták egész sora épül benne, az állam járva elől azok építésében, itt virágozik az irodalom, művészet és tudomány. A földbirtokos osztály vagyonos és nincsetlen tagjain kívül idevágynak s ha teheti, itt telepedik le a lateiner osztály tehetségesebb része. A középosztálybelin kívül jön a földmunkás is, otthagynya csekély napszámát, hogy a fővárosban többet szerezzen magának, még ha nem is maradhat meg régi foglalkozásában, hanem a fővárosban hivataloszolga, postás, rendőr stb. lesz. Egy részük azután beáll a nagyipar szolgálatába, gyári munkásnak s szaporítja azoknak az idegen országokból beözönlő munkásembereknek a számát, akik itt a föllanduló nagyipar kapcsán a jó munkaalkalmak s a velük járó jobb megélhetés miatt tódulnak hozzánk.

Az Ausztriából és különösen Németországból jövő munkások hozzák magukkal, a 70-es évek közepétől kezdve, a kereskedői szellem második nagy eszméjét, amely az ipar és kereskedelem kapcsán kifejlődő szociális érzelmek kiélezéséből, szélsőségbe viteleből fakad: a *szocializmust*. Mert a kereskedő ember *fokozottan* szociális érzelmű. Ezzé teszik, hogy rendszerint igen szegény sorsból tör utat igen nagy erőfeszítések között magának s amíg egyfelől létérdeke, hogy ez az alulról fölfelé jutás útja számára minél

⁶ Nálunk is a fejedelmi hatalom nyomon követi a városok fejlődését. Az első királyi székhelyek: Székesfehérvár, mert még itt, Dunántúl, van az ország kereskedelmének egyik központja, azonkívül Esztergom, mert a Duna és a folyó völgye, mint legjobb közlekedési út, mindinkább előtérbe jut. Később, amint a keleti részek is jobban beleesnek a nemzeti közösségbe, a székhely az összes útvonalak legjobb központja: Buda lesz.

könnyebb legyen, másfelől együtt is érez mindazokkal, akik hasonló szegény sorsban küzködve törekednek előbbre jutni, a munkással, de egyúttal minden szegény emberrel. Természetes, hogy az ilyen érzelmű egyén fokozottan érdeklődik minden szociális tömegkérdés iránt s a tömeg jóléte, az egyes emberek létfeltételeinek abszolút biztosítása, társadalmi egyenlősége s *egyedül* tehetségei, ügyességei folytán való kiválthatása alapján képzei el a földi társadalom speciális elrendeződését, az államot. Az ipar és kereskedelem nagyarányú fejlődésével együtt jelentkeznek az ipari és kereskedelmi *kapitalizmus* túlzásai is, mert ugyanaz a kereskedő-osztálybeli, aki míg kezdő ember, erős szociális érzésekkel van tele, amint meggazdagszik, az új szerző mohóságával törekszik vagyonát gyarapítani s alkalmazottait, az ipari és kereskedelmi munkást erősen kihasználja. A külföldhöz hasonlóan nálunk is a kereskedőosztályból származó exaltáltabb egyének állnak tehát a főváros mindjobban szaporodó ipari és kereskedelmi munkásosztályának élére s igyekeznek annak nagyobb jólétet s politikai jogokat kivívni. A sztrájkok és az ezirányú politikai izgatások a kilencvenes évektől kezdve vesznek nagyobb arányokat. A szocialista törekvéseket erősen támogatják és tudományosan is megalapozni igyekeznek a Huszadik Század racionalista doktrínereji, akik gyakorlati érzéküknél fogva már korán keresik a közpolitika terén való érvényesülésüket. Közöttük nem egy vagyonos kereskedőcsaládból származó akad, mert az eredeti szociális hajlamok fölújulnak az újabb nemzedékben, amelyben már nincs meg az új szerző mohósága. Így ugyanakkor, amikor elfogadják az apáik által megszerzett jólétet, másfelől hajlamosak arra, hogy teóriában vagy a gyakorlati politika terén rokonszenvükkel a szegényebb néprétegek felé forduljanak.

Amíg az ipari és kereskedelmi osztálybeliek nagy tömege a liberális eszmemeneten túlmenve, szociális eszmék és életfölfogás mellett tör lándzsát, velük szemben a már meggazdagodottak a kormányzópárttal és azokkal szövetkeznek, akik hozzájuk hasonlóan a megszerzett vagy öröklött vagyont és hatalmat meg akarják tartani. E szövetkezés azután óriási arányúvá növeli a kereskedői életfölfogás harmadik nagy eszméjét: az *imperializmust*. Mert az imperialista érzelmek megvannak ugyan mindazokban, akik a hatalom birtokában vannak, a kormányban, a katonaság vezetőiben, a vagyon birtokosaiban, de nagyarányú aktivitásba leginkább csak akkor mennek át, ha a hatalomban intenzíve résztvesznek a kereskedő osztálybeliek is, akik eredeti hajlamaiktól indítatva, imperialis érzelmeket azonnal cselekvésekbe viszik át. A kereskedő par excellence imperialista úgy érdekeinél, mint érzelmeinél fogva. Minél több és minél nagyobb piac áll rendelkezésére, annál könnyebben tudja árúit elhelyezni s annál könnyebben tesz szert nagy haszonra. Különösen az új, kereskedelmi-

leg le nem tarolt, primitív lakosságú területek csábítják, mert ezeken a kereskedői nyereség, az erős konkurrencia hiányában, egyenesen óriási lehet. Görögországot, Rómát, Angliát egyformán, a kereskedői haszon csábítja elsősorban a gyarmatok alapítására, új területek meghódítására. De érzelmei is hajtják a kereskedőt az imperiális világnézet felé. Minthogy kitűnőleg az akarat, a tevékenység embere, szeret uralkodni mások fölött s amilyen merész kezdeményező saját vállalkozásaiban, ugyanolyan a hódítások terén is, különösen akkor, ha ez a hódítás részben észszerű politika útján is elérhető és neki magának nem kell harcolnia. Anglia és Velence kereskedői rendkívül ügyes politikával és zsoldos hadseregekkel viszik véghez nagyszabású hódításait.

Nálunk a kereskedői szellem imperializmusa egyelőre csak az ország területére szorítkozott. A kereskedővilág hamar fölismerte, hogy milyen kincsesbánya a magyar termőföld. Rajokat bocsát tehát ki a föld meghódítására s mind több és több földbirtok és bérlet koncentrálódik a kereskedő osztályból származók kezében. Ezzel nem csupán a régi földbirtokos és gazdálkodó osztályt szorítja vissza, de a kisbirtokost is, mert pénze és hitele segítségével a földet vagy a bérletet olcsón és ügyesen megszerzi. Az új földbirtokos elem modern eszmékkal telítve fog hozzá a birtok gazdasági kihasználásához s minden tekintetben a városi gondolkodást hozza magával. És bár nyomukban egészséges védekezés s ennek kapcsán a nyugati gazdasági eszmék iránti nagyobb fogékonyság támad a régi birtokosok egy részében, speciális gondolkodásmódjuk eléggé idegen és izolált marad, de viszont terjesztőinek fokozódó súlyánál fogva elég erős arra, hogy éket verjen a vidéki életfölgögsába és azt az eddiginél még jobban szétbontsa.

Ez a bomlási folyamat annál fokozottabbá lesz, mert a kereskedői osztály nem elégszik meg a földbirtokok egy részének megszerzésével, hanem mind nagyobb hatalmat igyekszik magának biztosítani az ipart és kereskedést mind fokozottabban űző vidéki nagyobb városokban is. Egyik-másik (Arad, Nagyvárad, Miskolc) valóságos gyarmata lesz a fővárosnak s domináló kereskedő lakossága teljesen a főváros felé s annak szellemi élete szerint igazodik. A kereskedő osztálynak az egyes nagyobb vidéki városokban való térfoglalása a környező rész kultúraivóját még jobban lefelé süllyeszti, mert e városokba épp úgy tódul a lakosság, mint a fővárosba. A vidéki centrális gócpontok kialakulását ugyanis elősegíti a központi hatalom is, amely lépést tartva s egyetértve a kereskedői szellem centralizálásával, aránytalanul sok iskolát, hivatalt, kulturális eszközt halmoz fel a kereskedést és ipart intenzívebben űző nagyobb vidéki városokba, a vidék jobb, kultúrára szomjasabb elemét a főváros után másodsorban ezekbe a városokba csábítva. De nem csupán a kereskedői szellem centralizálását, hanem imperializmusát is nyomon kíséri és tovább

fokozza a kormányhatalom. Abból az eszmekörből indulva ki, hogy teljesen elég, ha valaki külső akaratnyilvánulásaiban, szavaiban és nyelvében magyar s már eo ipso a nemzetnek belső tagja is, vagy máról holnapra azzá lehet, a kormányhatalom a nemzetiségi vidékek minél gyorsabb megmagyarosítását tűzi ki célul s ideológiájával összehangzik az új társadalom kívánsága is, s a sajtóban jelszóvá lesz a „harmincmillió magyar“. A periférikus részek, tehát a nemzetiségi vidékeink megtelítődnek a kormányhatalom jóvoltából a kulturális és gazdasági jólét eszközeivel: iskolákkal, állami más intézményekkel, ipari és kereskedelmi vállalatokkal.

Amikor 1914-ben a világhatalomért küzdő Németország oldalán, a szintén nagyiparos és kereskedő Ausztria és saját társadalmunk imperiális érzéseitől is hajtva belesodródunk a világháborúba, az ország és a társadalom helyzetképét a következőkben vázolhatjuk. A főváros mindinkább gyarapodik anyagi és kulturális javakban, viszont a környező Alföld, a színmagyar rész aránytalanul visszamarad. Az Alföldön van aránylag a legtöbb analfabéta s a legkevesebb és legelhanyagoltabb iskola. A nemzetiségi perifériákon a kereskedést űző nagyobb városok (Pozsony, Kassa, Szatmár, Nagyvárad, Arad, Temesvár, Kolozsvár, Marosvásárhely stb.) mint a magyar impérium előőrsei, vagyonosodnak s kultúrában gyarapodnak, mialatt a periférikus nemzetiségi vidékek vagyoni javakban szegények maradnak, de az állam imperializmusa jóvoltából a magyar állameszmét terjesztő új, szép és modern népiskolákkal telnek meg.⁷ Az ország dezolált külső képének teljesen megfelel a belső, a magyar társadalom képe is. Tudományunkban általában úrrá lesz a pozitívizmus,⁸ a részlet-szerű, analízis kutató, irodalmunkban a nagy, átfogó nemzeti érzések helyett a főváros s az egyes osztályok érzései fejeződnek ki s a napilap lesz a legfőbb s mindenkit irányító olvasmány, amely annyira megfelel a kereskedő társadalom sokoldalú, de mélyen sohasem járó természetének. Ezalatt a vidék vagy a főváros kultúrájához igazodik, vagy visszaesik az eredeti osztályhajlamokhoz, ezeket azonban már nem fékezi a nemzeti össz-erkölcs s a földműves önző, rideg, kultúrátlan élete, a földbirtokos mulatozó, könnyelmű életfölfogása, az iparos a maga köznapi, csak a saját kis körét és érdekeit néző szempontjai még inkább jutnak.

Hogy a világháború elvesztése után az ország darabokra hullszen, ennek oka nem kis részben a nemzet szellemi egységének

⁷ Különös kontrasztot ad ilymódon a kereskedői életfölfogás modernségreváló hajlama, amikor teljesen elmaradt kultúrájú nemzetiségi helyeken olyan állami iskolákra bukkanunk, amelyeket megirigyelhetne igen sok külföldi nagyobb város.

⁸ V. ö. Thienemann Tivadar: A pozitívizmus és a magyar történettudományok. Minerva 1922.

dezolációja. Ha a modern állam nem is állhat fenn bizonyos határozottabb centralizmus, imperializmus és a szociális érdekek tekintetbe vétele nélkül, a kereskedői szellem egymagában és különösen túlzásaiban inkább széthúzó, mint összetartó erő. Már a háború alatt érvényesül a szocialisztikus eszmemenet defetizmusa s az arra való törekvés, hogy az egyén a nemzetből lehetőleg kikapcsoltassék és a saját céljait keresse. Nem kellett más, mint a háború elvesztése, hogy minden centralizmust és imperializmust széthullasszon az individuum kirobbanó életösztone. De maga a kereskedőállam centralizmusa és imperializmusa is tulajdonképen dezolációval jár, hiszen, amint láttuk, éles válaszfalakat teremtett nemzeti kultúránkban, túlságosan pártfogolt egyes osztályokat s pártfogolta a várost a vidékkel, a faluval szemben s ezzel még jobban megbontotta a nemzeti kultúra egységét, egyfelől nagy virágzást, másfelől elég nagy pusztaságot, kultúrátlanságot teremtve. Belső okok idézték tehát jórészt elő, hogy a magyar nemzet és a magyar állam egyszerre omlott össze s az csak következmény, hogy egypár fantasztika és még több közönséges kalandor defetizmusa s ellenségeink éhes kapzsisága területileg teljesen széthullasztotta a magyar államot. Mert bármilyen nagy földrajzi egység tartson össze valamely államot, ha a nemzeti kultúra egysége nem erősíti eléggé az összetartozást, akkor az az állam már látszólagos virágzásában is magában hordozza a pusztulás csiráját!

A dezoláció az utolsó években talán még tovább fokozódott. De ha visszatekintünk mindarra, amit a magyarság és a magyar társadalom jellemét illetőleg elmondottunk, azt is konstatálnunk kell, hogy ez a jellem és ez a társadalom minden szétbontó mozzanat mellett is alapjában megmaradt egységesnek. Ha a magyarság a gazdasági okok, a nyugati eszmék nyomában járó földműveskultúra hatása alatt eredeti karakteréből veszített is, de azzal, hogy a nyugati eszmevilágot magáévá tudta tenni, élete fájának olyan virágzást teremtett, amelyet bármely nagy nemzet megirigyelhet: a Széchenyi, Eötvös, Kossuth, Vörösmarti, Arany, Petőfi korát. Ugyanez a magyarság a kereskedői szellem hatása alatt még többet veszített eredeti characteréből és e szellem túlzásai szinte végveszélybe döntötték. De ép e szellem magába szívásával tudott magának modern kultúrát teremteni. A magyarság a reá nézve annyira idegen kereskedői szellem hatása alatt sem változott lényegében mássá s nemcsak eredeti jellemvonásait őrizte meg, hanem az eredeti jelleméhez távolabb álló elemeket is magához tudta hajlítani s erre eklatáns tanúság: a világháború, amikor az egyes osztályok *teljes* széthúzását megszüntetve, az egész nemzet összetart s egy akarattal állja a reázúduló háborút s alapjellemeinek megfelelően hősiiesen és ritka vitézséggel harcol s becsülettel és lovagiasan végesvégig kitart szövetségesei mellett!

Egy erőteljes nemzet életében nem egy, de számtalan virágzás van s rendületlenül hisszük, hogy a magyar nemzet számára még hátra van az igazi, nagy virágzás, amely az ősi arisztokratikus jellemvonások megőrzése mellett az állattenyésztő derék, vitéz voltát, önálló teremtésre képes eszét, a földműves szorgalmát, az iparos törekvését, a kereskedő merész, élénk, modern, demokratikus szellemét nem pillanatnyi, hanem örök időkre szóló egységbe tudja majd fejleszteni. Ezt a korszakot előkészíteni, lehetővé tenni, az eszközöket hozzá megkeresni, ez most a nemzet jobbainak kötelessége!

Bibó István